

การพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชน : กรณีศึกษาบ้านป่าระกำ อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช*

ศรธรรมรัตน์ แก่นสุวรรณ **

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพสังคมและเศรษฐกิจของสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชน สภาพการดำเนินงานของศูนย์ข้าวชุมชน การพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนให้เข้มแข็ง และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาของศูนย์ข้าวชุมชน โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชนใช้การคัดเลือกแบบเจาะจง สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องกับศูนย์ข้าวชุมชนใช้การสุ่มแบบพบโดยบังเอิญ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้วิธีการวิเคราะห์ตามเนื้อหา ข้อมูลเชิงปริมาณใช้วิเคราะห์หาค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัยพบว่า สมาชิกศูนย์ข้าวชุมชนบ้านป่าระกำ ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง 32-70 ปี เฉลี่ยมีอายุ 45 ปี ส่วนใหญ่จบประถมศึกษาปีที่ 4 รายได้หลักจากการทำนา รายได้เสริมจากการปลูกพืชชนิดอื่น สมาชิกบางส่วนมีตำแหน่งในชุมชนคือ ผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้าน นอกจากนี้เป็นสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชนแล้ว ยังเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ พื้นที่ปลูกข้าวเฉลี่ย 32.5 ไร่/ครัวเรือน แรงงานในครัวเรือนเฉลี่ย 3 คน อาชีพเสริม ได้แก่ ค้าขาย รับจ้าง และธุรกิจส่วนตัว สภาพพื้นที่นาของสมาชิกส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มดินเหนียว ทำนาปีละ 2 ครั้ง มีการทำนาค่าและนาหว่าน

สภาพการดำเนินงานของศูนย์ข้าวชุมชน เริ่มจัดตั้งเมื่อปี พ.ศ.2549 ได้รับการสนับสนุนเมล็ดพันธุ์ข้าวชัยนาท 1 จากทางราชการ ที่ตั้งอยู่ที่ บ้านหมอก หมู่ที่ 11 ตำบลป่าระกำ อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช การดำเนินงานกลุ่มด้านต่างๆพบว่าในด้านกลุ่มและการบริหาร

* เป็นผลงานจากการประชุมและนำเสนอผลงานวิชาการ เทคโนโลยีภาคใต้วิจัย “สหวิทยาการเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน” เมื่อวันที่ 21 มกราคม 2554

** นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

กลุ่ม ไม่มีการเลือกตั้งคณะกรรมการกลุ่ม การบริหารกลุ่มไม่มีระบบ ด้านแปลงพันธุ์พบว่า พื้นที่แปลงพันธุ์ของสมาชิกอยู่ใกล้กันอย่างเหมาะสม ทางด้านการจัดการแปลงนามีการเตรียมดิน มีการตากเมล็ดพันธุ์ มีการตัดพันธุ์ปูนอย่างต่อเนื่อง ด้านการกระจายพันธุ์ การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวส่วนใหญ่เป็นการผลิตเพื่อใช้เฉพาะในตำบลยังไม่มีการกระจายไปสู่ชุมชนภายนอก ด้านการเรียนรู้ ไม่มีการแลกเปลี่ยนความรู้ในกลุ่ม และด้านการเรียนรู้ ไม่มีการจัดสรรทุนเพื่อการเรียนรู้ ด้านการตลาด ไม่มีการจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ โดยกลุ่มมีถุงบรรจุเมล็ดพันธุ์และมีวิธีการเก็บรักษา แต่ไม่มีการวางแผนการจำหน่าย และด้านการบริหารกองทุนมีการบริหารค่อนข้างเป็นระบบและมีการตรวจสอบ

การพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนจากการวัดผลการพัฒนาโดยการเปรียบเทียบผลการประเมินจากตัวชี้วัดความเข้มแข็ง จำนวน 6 องค์ประกอบ 72 ตัวชี้วัด พบว่า มีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้น 25 ตัวชี้วัด (ร้อยละ 34.72) รักษาความเข้มแข็งไว้ได้ 37 ตัวชี้วัด (ร้อยละ 51.39) ไม่พัฒนา 9 ตัวชี้วัด (ร้อยละ 12.50) ความเข้มแข็งลดลง 1 ตัวชี้วัด (ร้อยละ 1.39)

สำหรับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชน ประกอบด้วย ปัจจัยภายใน ได้แก่ ตัวสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชน กรรมการของศูนย์ข้าวชุมชน และระบบการบริหารงาน ปัจจัยภายนอก ได้แก่ น้ำ ศัตรูพืช ปัจจัยการผลิต/เครื่องจักร/เครื่องทุ่นแรง หน่วยงานสนับสนุน และการเมืองท้องถิ่น

คำสำคัญ : ศูนย์ข้าวชุมชน บ้านป่าระกำ

The development of rice community center: A case study Ban Pa-rakam Pak Phanang District Nakhon Si Thammarat Province*

Sornthavanrat Thansuvan**

Abstract

The objectives of this research were to study the socioeconomic status of members, the strategic development, and factors related to the development of the rice community center at Ban Pa-rakam Pak Phanang District, Nakhon Si Thammarat Province. This research used participatory action research. The sample group of rice community center was selected by purposive sampling. The sample group who involve rice community center was selected by accidental sampling. A statistics, qualitative analysis used content analysis, quantitative analysis used frequency, percentage, mean and standard deviation.

The result showed that majority rice community center member were men. Their ages between 32-70 years old average age 45 years. The most of them finished grade 4. They had major income from grewed rice and they had occupation support from grewed other kind of plants. Some members had positions in community such as village chief and committee of village. Furthermore they were members of rice community center, they were members of other groups. The average cultivated area of rice was 32.5 rais. /household. In one family had average 3 workers. The occupation support were commerce, work as employee and had own business.

* The Work from Meetings and Presentations Scholarly Works Research of Southern Technology “Interdisciplinary for Sustainable Development” January 21, 2011

** Graduate student, School of Agricultural Extension and Cooperatives, Sukhothai Thammathirat Open University

Physical of paddy of majority members was low plain and soil was clay. They growed rice two times a year. It was field where seeding rice is transplanted and paddy-sown field.

The working condition of rice community center that established year 2006. The rice community center received contribution Chai Nat 1 grain from government service. The located of rice community center was Ban Mheg Mhu 11 Ban Pa-rakam sub district Pak Phanang district Nakhon Si Thammarat province. The operation of group in every sides showed that group and management of group didn't Elections committee, management of group non system, transformed side, they showed that areas of transformed of members were appropriated. There areas nearby each other located. Management padlock, They prepared soil, sun grain, continuous genetically Modified Organism. Dispersal side, the major of growed rice grain used especially in sub district, it was not distributed to outer community. Learning side, they didn't share knowledge in their group, and learning side, they didn't divide fund for learning. Marketing side, they didn't sale rice grain. The group had rice grain in packages and how to storage, but they no planed for sale. And fund management side, they had rather management by system and had examine it.

The development rice community center, from measure development by compared the result of strong indicator 6 elements 72 indicators. It showed that strong increase 25 indicators (34.72%), protected strong 37 indicators (51.39%), undeveloped 9 indicators (12.50%), strong decrease 1 indicator (1.39%).

For involved factors of development rice community center consist of inner factors such as member of rice community center, committee of rice community center and system of management. Outer factors such as water, pest, production factor, machine, labour-saving machine, auxiliary agency and local politics.

Key words : rice community center, Ban Pa-rakam

บทนำ

“ข้าวต้องปลูกเพราะอีก 20 ปี
ประชากรอาจจะ 80 ล้านคน
ข้าวจะไม่พอ ถ้าลดการปลูก
ข้าวไปเรื่อย ๆ ข้าวอาจไม่พอ
เราต้องซื้อข้าวจากต่างประเทศ

เรื่องอะไร ประชาชนคนไทยไม่ยอม
คนไทยนี้ต้องมีข้าว แม้ข้าวที่ปลูกในเมืองไทยจะ
สู้ข้าวที่ปลูกในต่างประเทศไม่ได้เราก็ต้องปลูก”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรโครงการโคกกลูแวง จังหวัดนราธิวาส พ.ศ. 2536 จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (กรมการข้าว2544:1) ทำให้เห็นถึงความสำคัญของข้าวที่มีต่อประเทศไทยและคนไทยทุกคน เพราะข้าวถือเป็นสินค้าที่มีความมั่นคงของประเทศทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังของจังหวัดนครศรีธรรมราชซึ่งมีพื้นที่ในการทำนาเป็นอันดับ 1 ในภาคใต้นั้น ชาวนาส่วนใหญ่ มีฐานะยากจน เนื่องจากผลผลิตต่ำจากการขาดแคลนเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพดี ซึ่งภาครัฐได้แก้ไขปัญหานี้ โดยการส่งเสริมให้ชาวนาจัดตั้งศูนย์ข้าวชุมชนเพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวและถ่ายทอดเทคโนโลยี แต่จะให้การ

ดำเนินงานของศูนย์ข้าวชุมชนสามารถดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ใต้นั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนเพื่อช่วยทำให้เกิดความเข้มแข็งในภาคการผลิตและการตลาด ส่งผลต่อการรวมกลุ่มชาวนาที่เข้มแข็ง เพื่อการพัฒนาในภาพองค์รวมโดยการนำรูปแบบการพัฒนาการดำเนินงานของศูนย์ข้าวชุมชนมีซึ่ง 8 ขั้นตอน เริ่มจากการสำรวจพื้นที่ การกำหนดเป้าหมายและตัวชี้วัด การประเมินศูนย์ข้าวชุมชนก่อนเริ่มดำเนินการพัฒนา การจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชน การสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การจัดทำแผนปฏิบัติการ การติดตามผลการดำเนินงาน และการประเมินผลภายหลังการพัฒนา ส่งผลให้ศูนย์ข้าวชุมชนมีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งเพิ่มขึ้นแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนในที่ยั่งยืน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสภาพสังคมและเศรษฐกิจของสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชน
2. เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินงานของศูนย์ข้าวชุมชน
3. เพื่อพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนให้เข้มแข็ง
4. เพื่อศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับศูนย์ข้าวชุมชน

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่องการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชน: กรณีศึกษาบ้านป่าระกำเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย โดยคัดเลือกศูนย์ข้าวชุมชนแบบเจาะจง สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องกับศูนย์ข้าวชุมชนรูปแบบพบโดยบังเอิญ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้วิธีการวิเคราะห์ตามเนื้อหา ข้อมูลเชิงปริมาณใช้วิเคราะห์หาค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และแบบประเมินองค์ประกอบตัวชี้วัดความเข้มแข็งของศูนย์ข้าวชุมชน ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยโดยการนำเอารูปแบบการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนของ สัจจา บรรจงศิริ และคณะ (2549) มาใช้ประกอบด้วย 8 ขั้นตอน ดังนี้

1. การสำรวจพื้นที่เป็นการดำเนินการเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันโดยชี้แจงวัตถุประสงค์ จากนั้นคัดเลือกศูนย์ข้าวชุมชนที่มีความพร้อมตามความสมัครใจและยินดีที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาตลอดกระบวนการ
2. การกำหนดเป้าหมายและจัดทำตัวชี้วัดที่สะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของศูนย์ข้าวชุมชน

3. การประเมินศูนย์ข้าวชุมชนก่อนเริ่มดำเนินการพัฒนา แต่ละศูนย์ตามตัวชี้วัดชี้ให้เห็นถึงสภาพปัจจุบันของศูนย์

4. การจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนบ้านป่าระกำ

5. การสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างศูนย์เพื่อนำไปพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนของตนเอง

6. การจัดทำแผนปฏิบัติการการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนบ้านป่าระกำ

7. การติดตามผลการดำเนินการตามแผนเพื่อกระตุ้นการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนปฏิบัติงาน

8. การประเมินศูนย์ข้าวชุมชนหลังการดำเนินการพัฒนา เพื่อประเมินผลการพัฒนาตามตัวชี้วัดเปรียบเทียบผลที่เกิดขึ้นหลังการพัฒนา

ผลการวิจัย

1. สภาพสังคมและเศรษฐกิจของสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชน จากการสัมภาษณ์ผู้นำและสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชน พบว่า

สมาชิก ร้อยละ 75 เป็นเพศชายที่เหลือเป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 32-70 ปี โดยมีอายุเฉลี่ย 45 ปี ร้อยละ 45 จบประถมศึกษาปีที่ 4 รายได้จากการทำนา เฉลี่ย 4,000 -5,000 บาทต่อเดือน และมีรายได้เสริมจากการปลูกพืชชนิดอื่น เช่น แก้วมังกร พริก ฟักทอง สมาชิกส่วนใหญ่มีตำแหน่งในชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน และเป็นกรรมการ

หมู่บ้าน นอกจากเป็นสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชนแล้วยังเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร สหกรณ์การเกษตร ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ พื้นที่ปลูกข้าวเฉลี่ย 32.5 ไร่/ครัวเรือน แรงงานในครัวเรือนเฉลี่ย 3 คน อาชีพเสริม ได้แก่ ค้าขาย รับจ้าง และธุรกิจส่วนตัว

2. สภาพการดำเนินงานของศูนย์ข้าวชุมชน

ประวัติความเป็นมา เริ่มจัดตั้งเมื่อปี พ.ศ.2549 โดยกรมการข้าวและกรมส่งเสริมการเกษตรได้สนับสนุนเมล็ดพันธุ์ข้าวชัยนาท 1 จำนวน 3 ตัน มีการดำเนินกิจกรรมกลุ่มแต่กิจกรรมกลุ่มยังไม่เข้มแข็งพอ เนื่องจากการขาดกระบวนการรวมกลุ่มที่ดี และสมาชิกส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจบทบาทหน้าที่ในการดำเนินกิจกรรมของศูนย์ข้าวชุมชน

ที่ตั้งสำนักงาน ศูนย์ข้าวชุมชนบ้านป่าระกำ ตั้งอยู่ที่ บ้านหมอก หมู่ที่ 11 ตำบลป่าระกำ อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช

สภาพพื้นที่นาของสมาชิกส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มดินเหนียว ทำนาปีละ 2 ครั้ง จำนวนพื้นที่ปลูกข้าวของสมาชิกทั้งหมดประมาณ 1,482 ไร่ มีการทำนาดำและนาหว่าน

กลุ่มและการบริหารกลุ่ม จากการศึกษาพบว่าก่อนนำรูปแบบการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชน

มาใช้พบว่าไม่มีการเลือกตั้งคณะกรรมการกลุ่ม กรรมการชุดเดิมมาจากการแต่งตั้ง การบริหารกลุ่มไม่มีการแบ่งหน้าที่การทำงาน ไม่มีกฎระเบียบ หลังการนำรูปแบบการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนมาใช้พบว่า มีการเลือกตั้งประธานและกรรมการจำนวน 5 ตำแหน่ง ประกอบด้วย ประธาน รองประธาน เற்றுญติก กรรมการและเลขานุการ มีวาระการดำรงตำแหน่ง มีการกำหนดบทบาทหน้าที่กรรมการแต่ละตำแหน่ง ที่ปรึกษา 2 คน ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 11 และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำตำบล การบริหารกลุ่มมีกฎระเบียบ ข้อบังคับ สมาชิกมีส่วนร่วมในการบริการหารงานของศูนย์ข้าวชุมชนมากยิ่งขึ้น

การกระจายพันธุ์ ก่อนนำรูปแบบการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนมาใช้ในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวส่วนใหญ่เป็นการผลิตเพื่อใช้เฉพาะในตำบลยังไม่เพียงพอเพื่อการจำหน่ายไปสู่ชุมชนภายนอก หลังจากการนำรูปแบบการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนมาใช้พบว่ามีการผลิตเมล็ดพันธุ์เพื่อการจำหน่ายภายนอกชุมชน และมีการนำเมล็ดพันธุ์มาใช้ในการปลูก ส่วนใหญ่เกษตรกรมักจะใช้พันธุ์ที่ผลิตได้ของศูนย์ และได้รับจากศูนย์ส่งเสริมเมล็ดพันธุ์ กรมการข้าว มีการตัดพันธุ์ปน มีการตรวจสอบควบคุมคุณภาพการผลิตเมล็ดพันธุ์

การเรียนรู้ ก่อนการนำรูปแบบการพัฒนา ศูนย์ข้าวชุมชนมาใช้พบว่า ไม่มีการแลกเปลี่ยน ความรู้ในกลุ่ม ไม่มีการจัดสรรทุนเพื่อการเรียนรู้ หลังจากการนำรูปแบบการพัฒนามาใช้ มีการเรียนรู้โดยใช้แปลงของสมาชิกเป็นแปลงการ เรียนรู้ตามระบบโรงเรียนเกษตรกร จำนวน 8 ครั้ง มีการศึกษาดูงาน มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ภายในกลุ่ม

กองทุนศูนย์ ก่อนนำรูปแบบการพัฒนามาใช้พบว่า ศูนย์คณะกรรมการบริหารกลุ่มมาจากการแต่งตั้ง ไม่มีกฎระเบียบข้อบังคับกองทุน มีการปันผลคืนให้สมาชิกหลังจากการนำรูปแบบการพัฒนามาใช้พบว่า คณะกรรมการบริหารกองทุน เป็นคณะเดียวกับคณะกรรมการบริหารกลุ่ม มีกฎระเบียบของการบริหารเงินกองทุน แหล่งที่มาเงิน กองทุนจากเมล็ดพันธุ์ข้าวและปุ๋ย เริ่มแรกที่ได้รับการสนับสนุน สมาชิกทั้งหมด หารเงินกองทุนแบ่งเท่ากันหมด มีการตรวจสอบ การบริหารเงินกองทุน มีสมาชิก คณะกรรมการ และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำตำบล เป็นผู้ตรวจสอบ หลังจากนำรูปแบบการพัฒนา ศูนย์มาใช้พบว่าจากเดิมมีการปันผล หลังจากนำรูปแบบการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนมาใช้ พบว่าไม่มีการปันผลคืนเงินให้สมาชิก

3. การพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชน

ผลการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชน การเปรียบเทียบระหว่างก่อนการนำรูปแบบที่พัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนมาใช้ และผลที่เกิดขึ้นภายหลังจากการนำรูปแบบการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนมาใช้ โดยข้อมูลมาจากการตรวจสอบและยืนยันจากการประเมิน โดยกรรมการและสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชน เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำพื้นที่ โดยการใช้แบบประเมินความเข้มแข็งของศูนย์ข้าวชุมชน ซึ่งได้ผลดังนี้

จากตัวชี้วัดความเข้มแข็งจำนวน 6 องค์ประกอบ 72 ตัวชี้วัด ได้แก่

องค์ประกอบที่ 1 เรื่องกลุ่มและการบริหารกลุ่มจาก 19 ตัวชี้วัด พบว่ามีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้น 7 ตัวชี้วัด ได้แก่ สมาชิกมีความสามัคคี สมาชิกมีกระตือรือร้น สมาชิกมีความตั้งใจในการทำงาน มีวาระการดำรงตำแหน่ง กฎเกณฑ์ ข้อปฏิบัติ มีการแบ่งงานให้สมาชิกร่วมกันทำงาน รักษาความเข้มแข็งไว้ได้ 10 ตัวชี้วัด ได้แก่ สมาชิกและคณะกรรมการมีความซื่อสัตย์ กรรมการมีการบูรณาการระหว่างหน่วยงาน กรรมการมีการช่วยเหลือภายในกลุ่ม กรรมการมีการตรงต่อเวลา มีการคัดเลือกประธานและกรรมการ ดำเนินกิจกรรมการประชุมและการทำบัญชีรายรับรายจ่ายอย่างต่อเนื่อง มีเป้าหมาย และวัตถุประสงค์การปฏิบัติงาน ไม่พัฒนา 2

ตัวชี้วัด ได้แก่ การกำหนดบทบาทหน้าที่ของ
กรรมการและการกำหนดแผนการดำเนินงาน

องค์ประกอบที่ 2 เรื่องแปลงพันธุ์พบว่า
มีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้น 2 ตัวชี้วัด ได้แก่ การ
จัดการแปลงนาเรื่องการเตรียมดิน การทำความสะอาด
เครื่องนวดก่อนสีข้าวเมล็ดพันธุ์ รักษา
ความเข้มแข็งไว้ได้ 10 ตัวชี้วัด ได้แก่เมล็ดพันธุ์มี
คุณภาพดี พื้นที่แปลงพันธุ์เหมาะสมใกล้เคียงกัน
ด้านการจัดการแปลงนา การใช้ปุ๋ยตามระยะเวลา
ที่เหมาะสม มีการควบคุมน้ำในแปลงนา ระยะเวลา
เก็บเกี่ยวที่เหมาะสม มีการตากเมล็ดพันธุ์ เก็บ
เมล็ดพันธุ์อย่างเหมาะสม มีการบันทึกเมล็ดพันธุ์
และมีการตรวจสอบรับรองเมล็ดพันธุ์ส่งตรวจ
ให้ศูนย์ขยายพันธุ์พืชรับรองเมล็ดพันธุ์ ไม่พัฒนา 1
ตัวชี้วัด ได้แก่ การตัดพันธุ์ปน

องค์ประกอบตัวชี้วัดที่ 3 เรื่องการกระจาย
พันธุ์ พบว่ามีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้น 2 ตัวชี้วัด
ได้แก่ มีการเพิ่มปริมาณเมล็ดพันธุ์ที่กระจายได้
สร้างความน่าเชื่อถือในคุณภาพของเมล็ดพันธุ์
รักษาความเข้มแข็งไว้ได้ 4 ตัวชี้วัด ได้แก่ มีการ
กำหนดเป้าหมายการกระจายพันธุ์ทุกปี มีแผนการ
กระจายพันธุ์เมล็ดพันธุ์ที่ได้คุณภาพดี พื้นที่ใน
การกระจายพันธุ์เพิ่มขึ้น ความเข้มแข็งลดลง 1
ตัวชี้วัด ได้แก่เมล็ดพันธุ์ยังไม่เพียงพอต่อความ
ต้องการของเกษตรกร

องค์ประกอบตัวชี้วัดที่ 4 เรื่องการเรียนรู้
พบว่ามีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้น 7 ตัวชี้วัด ได้แก่ มี

ทุนการดำเนินการเรียนรู้ เรื่องที่มีการเรียนรู้ การ
เตรียมพันธุ์ข้าว การเตรียมดิน การใช้ปุ๋ย การลด
ต้นทุนการผลิต การปลูกพืชหมุนเวียนรักษา
ความเข้มแข็งไว้ได้ 6 ตัวชี้วัด ได้แก่ ได้รับ
ความรู้จากเจ้าหน้าที่ของรัฐอย่างต่อเนื่อง มีแปลง
เรียนรู้ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในกลุ่ม เรื่อง
ที่มีการเรียนรู้ การคัดเลือกพันธุ์ข้าว การให้น้ำ
และการเก็บเกี่ยวผลผลิต ไม่พัฒนา 1 ตัวชี้วัด
ได้แก่ การศึกษาดูงาน

องค์ประกอบตัวชี้วัดที่ 5 เรื่องการตลาด
พบว่ามีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้น 4 ตัวชี้วัด ได้แก่ มี
การวางแผนการจำหน่าย มีการประชาสัมพันธ์
ภายในชุมชนและนอกชุมชน วิธีการขายหลาย
วิธี และมีการจำหน่ายเมล็ดพันธุ์โดยกลุ่ม รักษา
ความเข้มแข็งไว้ได้ 4 ตัวชี้วัด ได้แก่ มีงบบรรจุ
เมล็ดพันธุ์มีตราสัญลักษณ์และมีรายละเอียด
วิธีการเก็บรักษา ไม่พัฒนา 1 ตัวชี้วัดคณะกรรมการ
ฝ่ายการตลาด

องค์ประกอบตัวชี้วัดที่ 6 เรื่องกองทุน
ศูนย์พบว่ามีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้น 2 ตัวชี้วัด
ได้แก่ มีกฎระเบียบ มีการประชุมอย่างต่อเนื่อง
รักษาความเข้มแข็งไว้ได้ 4 ตัวชี้วัด ได้แก่ มีที่
ปรึกษากองทุนทำบัญชีรายรับรายจ่ายต่อเนื่อง
มีการตรวจสอบการดำเนินงาน และมีการสรุปผล
การดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ความเข้มแข็งลดลง
1 ตัวชี้วัด ได้แก่การปันผลให้สมาชิกในศูนย์ข้าว
ชุมชน

ผลการประเมินในภาพรวมพบว่ามีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้นและจากการประเมินใน 6 องค์ประกอบ 72 ตัวชี้วัดพบว่ามีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้น 25 ตัวชี้วัด (ร้อยละ 34.72) รักษาความเข้มแข็งไว้ได้ 37 ตัวชี้วัด (ร้อยละ 51.39) ไม่พัฒนา 9 ตัวชี้วัด (ร้อยละ 12.50) ความเข้มแข็งลดลง 1 ตัวชี้วัด (ร้อยละ 1.39) โดยมีรายละเอียดดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงผลการประเมินการพัฒนา ศูนย์ข้าวชุมชน

ผลการพัฒนา	ศูนย์ข้าวชุมชน บ้านป่าระกำ (ตัวชี้วัด)	
	จำนวน	ร้อยละ
เพิ่มขึ้น	25	34.72
เท่าเดิม	37	51.39
ไม่พัฒนา	9	12.50
ลดลง	1	1.39
รวม	72	100.00

4. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของศูนย์ข้าวชุมชน พบว่ามีปัจจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

ปัจจัยภายใน ประกอบด้วย

- สมาชิกมีความเข้าใจในหลักการและวัตถุประสงค์ของศูนย์ข้าวชุมชน มีความเข้าใจถึงหลักการและวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งศูนย์ข้าวชุมชน ทำให้การดำเนินการและพัฒนา

ศูนย์ข้าวชุมชน ได้มีทิศทางที่ถูกต้องและเหมาะสมยิ่งขึ้น

- ประธาน/กรรมการที่เป็นผู้นำของศูนย์ข้าวชุมชนส่วนใหญ่มักเป็นผู้นำท้องถิ่น ทำให้มีภาระงานต่างๆ บางครั้งไม่สามารถดำเนินการหรือพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนให้มีประสิทธิภาพได้อย่างเต็มที่

- ระบบการบริหารงาน การกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน ในการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชน มีการกำหนดเป้าหมายการดำเนินกิจกรรมกลุ่ม การจัดองค์กรมีการเลือกตั้งประธานกลุ่ม การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างชัดเจนโดยให้สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วม เพื่อทำให้ทิศทางการพัฒนาเป็นตามที่สมาชิกทุกคนต้องการและรับทราบตรงกัน

ปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย

- น้ำ เป็นปัจจัยหลักของการทำนา ถ้าน้ำขาดน้ำหรือได้รับน้ำมากเกินไป ไม่ว่าจะในช่วงหนึ่งช่วงใดของการผลิต ก็จะกระทบต่อการเจริญเติบโตและการให้ผลผลิต การจัดหาแหล่งน้ำ การปล่อยน้ำให้เหมาะสมกับระยะเวลา

- ศัตรูพืช ที่พบว่าอันตรายกับข้าว ได้แก่ วัชพืชซึ่งจะคอยแย่งน้ำ ธาตุอาหาร ศัตรูพืช เช่น ปูนา หนอน ทำลายผลผลิต โรคและแมลงทำให้ต้นพืชมีการเจริญเติบโตที่ผิดปกติ ผลผลิตลดลง

- ปัจจัยการผลิต/เครื่องจักร เครื่องทุนแรง ราคาปัจจัยการผลิต เป็นปัญหาหลักของต้นทุน

การผลิตที่สูงขึ้น ได้แก่ ปุ๋ยเคมี และสารเคมีต่างๆ มีราคาสูงขึ้นตามการปรับตัวเพิ่มของน้ำมันอันเนื่องมาจากการขนส่ง

- หน่วยงานสนับสนุน ได้แก่ กรมการข้าว และกรมส่งเสริมการเกษตร ทั้งสองหน่วยงานมีบทบาทต่อการดำเนินงานของศูนย์ข้าวชุมชนในด้านการส่งเสริมด้านความรู้ เช่น บทบาทในการส่งเสริมการเรียนรู้ของสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ เจ้าหน้าที่เข้ามาให้ความรู้ที่ครอบคลุมกระบวนการผลิตข้าวทั้งระบบ และต่อเนื่อง รวมทั้งมีวิธีการเทคนิคการถ่ายทอดที่ดี

- การเมืองท้องถิ่น ศูนย์ข้าวชุมชนบ้านป่าระกำ เดิมมีอิทธิพลทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องในการบริหาร ทำให้คนในท้องถิ่นเดิมเกิดความไม่พอใจจึงมีการเลือกตั้งประธานกลุ่มคนใหม่ หลังจากการเลือกตั้งมีการนำรูปแบบการพัฒนามาใช้ในบริหารงานกลุ่ม และสมาชิกเข้ามามีส่วนร่วม มีการพัฒนาทางด้านกลุ่มและการบริหารกลุ่ม การกระจายพันธุ์ การเรียนรู้ การตลาด และกองทุนศูนย์ ทำให้มีหน่วยงานทางภาครัฐและเอกชน ให้ความร่วมมือในการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนมากยิ่งขึ้น

สรุป

การปลูกข้าวจัดว่าเป็นอาชีพการเกษตรที่สำคัญ นอกจากจะสร้างความมั่นคงทางด้าน

อาหารที่ใช้บริโภคภายในประเทศแล้ว ยังเป็นพืชเศรษฐกิจที่นำรายได้เข้าสู่ประเทศ จากผลการวิจัยการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชน กรณีศึกษาบ้านป่าระกำ อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช สามารถสรุปผล ดังนี้

1. สภาพสังคมและเศรษฐกิจของสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชนบ้านป่าระกำ พบว่าร้อยละ 75 เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง 32-70 ปี เฉลี่ยมีอายุ 45 ปี ส่วนใหญ่จบประถมศึกษาปีที่ 4 รายได้หลักจากการทำนา รายได้เสริมจากการปลูกพืชชนิดอื่น สมาชิกบางส่วนมีตำแหน่งในชุมชนคือ ผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้าน นอกจากนี้เป็นสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชนแล้ว ยังเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ พื้นที่ปลูกข้าวเฉลี่ย 32.5 ไร่/ครัวเรือน แรงงานในครัวเรือนเฉลี่ย 3 คน อาชีพเสริม ได้แก่ ค้าขาย รับจ้าง และธุรกิจส่วนตัว

สภาพพื้นที่นาของสมาชิกส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มดินเหนียว ทำนาปีละ 2 ครั้ง พื้นที่ปลูกข้าวของสมาชิกมีจำนวนรวมกันทั้งหมดประมาณ 1,482 ไร่ มีการทำนาดำและนาหว่าน

2. สภาพการดำเนินงานของศูนย์ข้าวชุมชน จากการศึกษาพบว่า ศูนย์ข้าวชุมชนบ้านป่าระกำเริ่มจัดตั้งเมื่อปี พ.ศ.2549 ได้รับการสนับสนุนเมล็ดพันธุ์ข้าวชัยนาท 1 จากกรมการข้าวและกรมส่งเสริมการเกษตร ที่ตั้งอยู่ที่บ้านหมก หมู่ที่ 11 ตำบลป่าระกำ อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช

การดำเนินกิจกรรมกลุ่มในด้านต่างๆมีดังนี้

กลุ่มและการบริหารกลุ่มจากการศึกษาพบว่าไม่มีการเลือกตั้งคณะกรรมการกลุ่ม การบริหารกลุ่มไม่มีการแบ่งหน้าที่การทำงาน ไม่มีกฎระเบียบ

แปลงพันธุ์ จากการศึกษาพบว่าพื้นที่แปลงพันธุ์ของสมาชิกตั้งอยู่พื้นที่ใกล้เคียงกัน เมล็ดพันธุ์ที่ใช้มีคุณภาพดี มีการจัดการแปลงนาที่ดีและเหมาะสมกับระยะเวลา มีการตรวจสอบรับรองคุณภาพเมล็ดพันธุ์

การกระจายพันธุ์ จากการศึกษาพบว่า การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวส่วนใหญ่เป็นการผลิตเพื่อใช้เฉพาะในตำบลยังไม่เพียงพอเพื่อการจำหน่ายหรือกระจายไปสู่ชุมชนภายนอก แต่สร้างความเชื่อถือในคุณภาพของเมล็ดพันธุ์ และเมล็ดพันธุ์ที่ผลิตได้มีคุณภาพดี

การเรียนรู้จากการศึกษาพบว่ามีการแลกเปลี่ยนความรู้ในกลุ่ม มีการจัดสรรทุนเพื่อการเรียนรู้ เรื่องการคัดเลือกพันธุ์ข้าว การเตรียมพันธุ์ข้าว การเตรียมดิน การใช้ปุ๋ย การให้น้ำ การตัดพันธุ์ปน การเก็บเกี่ยวผลผลิต การลดต้นทุนการผลิต และการปลูกพืชหมุนเวียน

การตลาด จากการศึกษาพบว่า มีแผนการจำหน่าย มีการประชาสัมพันธ์ทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน มีถุงบรรจุเมล็ดพันธุ์ข้าว และมีรายละเอียดวิธีการเก็บรักษา

กองทุนศูนย์จากการศึกษาพบว่า คณะกรรมการบริหารกองทุนเป็นคณะเดียวกับ คณะกรรมการบริหารกลุ่มจากการแต่งตั้ง มีกฎระเบียบของการบริหารเงินกองทุน แหล่งที่มา เงินกองทุนจากเมล็ดพันธุ์ข้าวและปุ๋ย เริ่มแรกที่ได้รับการสนับสนุน สมาชิกทั้งหมดหารเงินกองทุนแบ่งเท่ากันหมด มีการตรวจสอบการบริหารเงินกองทุน มีสมาชิก คณะกรรมการ และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำตำบลเป็นผู้ตรวจสอบ

3. การพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชน จากการเปรียบเทียบผลการประเมินตัวชี้วัดความเข้มแข็งระหว่างก่อนการนำรูปแบบพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนมาใช้ และผลที่เกิดภายหลังจากการนำรูปแบบการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนไปใช้ ได้ผลสรุปดังนี้ จากตัวชี้วัดความเข้มแข็งจำนวน 6 องค์ประกอบ 72 ตัวชี้วัด ได้แก่

องค์ประกอบที่ 1 บริหารกลุ่มจาก 19 ตัวชี้วัด พบว่ามีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้น 7 ตัวชี้วัด รักษาความเข้มแข็งไว้ได้ 10 ตัวชี้วัด ไม่พัฒนา 2 ตัวชี้วัด

องค์ประกอบที่ 2 เรื่องแปลงพันธุ์พบว่า มีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้น 13 ตัวชี้วัด รักษาความเข้มแข็งไว้ได้ 2 ตัวชี้วัด ไม่พัฒนา 1 ตัวชี้วัด

องค์ประกอบตัวชี้วัดที่ 3 เรื่องการกระจายพันธุ์ พบว่ามีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้น

7 ตัวชี้วัด รักษาความเข้มแข็งไว้ได้ 4 ตัวชี้วัด ไม่พัฒนา 1 ตัวชี้วัด

องค์ประกอบตัวชี้วัดที่ 4 เรื่องการเรียนรู้ พบว่ามีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้น 7 ตัวชี้วัด รักษาความเข้มแข็งไว้ได้ 6 ตัวชี้วัด ไม่พัฒนา 1 ตัวชี้วัด

องค์ประกอบตัวชี้วัดที่ 5 เรื่องการตลาด พบว่ามีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้น 4 ตัวชี้วัด รักษาความเข้มแข็งไว้ได้ 4 ตัวชี้วัด ไม่พัฒนา 1 ตัวชี้วัด

องค์ประกอบตัวชี้วัดที่ 6 เรื่องกองทุน ศูนย์พบว่ามีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้น 2 ตัวชี้วัด รักษาความเข้มแข็งไว้ได้ 4 ตัวชี้วัด ไม่พัฒนา 3 ตัวชี้วัด ผลการประเมินในภาพรวม พบว่ามีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้นและจากการประเมินใน 6 องค์ประกอบ 72 ตัวชี้วัดพบว่ามีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้น 25 ตัวชี้วัด (ร้อยละ 34.72) รักษาความเข้มแข็งไว้ได้ 37 ตัวชี้วัด (ร้อยละ 51.39) ไม่พัฒนา 9 ตัวชี้วัด (ร้อยละ 12.50) ความเข้มแข็งลดลง 1 ตัวชี้วัด (ร้อยละ 1.39)

4. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนบ้านป่าระกำ พบว่า ปัจจัยภายในที่สามารถควบคุมได้ ได้แก่ ตัวสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชน กรรมการของศูนย์ข้าวชุมชนชน และระบบการบริหารงาน ปัจจัยภายนอกที่ไม่สามารถควบคุมได้แก่ น้ำ ศัตรูพืช ปัจจัยการผลิต/เครื่องจักร/เครื่องทุ่นแรง หน่วยงานสนับสนุน และการเมืองท้องถิ่น

ในการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้กระบวนการบริการจัดการกลยุทธ์และกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งภาครัฐและสมาชิกศูนย์ซึ่งสอดคล้องกับ ฌรรงค์ มหรรณพ และคูสิต เวชกิจ (2534:48) กล่าวว่า การเสริมสร้างพลังอำนาจแก่ประชาชน การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ เป็นการมีส่วนร่วมในระดับอุดมคติ กล่าวคือ ถ้าประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมกับองค์กร ประชาชนจนถึงระดับดังกล่าว การดำเนินงานส่งเสริมย่อมบรรลุวัตถุประสงค์ได้ง่าย ก่อให้เกิดพลังในการผลักดันให้องค์กรประสบผลสำเร็จ ปัญหาทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นนี้ถือเป็นประสบการณ์ที่สำคัญ ที่นำมาใช้ในการพิจารณาเพื่อแก้ไขในการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนในอนาคตต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กรมส่งเสริมการเกษตร. (2544). *ศูนย์ส่งเสริม*

และผลิตเมล็ดข้าวชุมชน.

เอกสารประกอบการสัมมนาเจ้าหน้าที่

ผู้รับผิดชอบศูนย์ส่งเสริมและ

ผลิตภัณฑ์ข้าวชุมชน:

กรุงเทพมหานคร.

ฌรรงค์ มหรรณพ และคูสิต เวชกิจ. (2534).

องค์กรประชาชนในการส่งเสริมป่าไม้

เอกสารการสอนชุดวิชาความรู้ทั่วไป

เกี่ยวกับการส่งเสริมการป่าไม้
สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและ
สหกรณ์. นนทบุรี :
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

สัจจา บรรจงศิริ และคณะ. (2549).

การพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชน. รายงาน
การวิจัย. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัย
ธรรมมาธิราช.

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงาน

โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ.

(2542). รายงานการประเมินผล

โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

อันเนื่องมาจากพระราชดำริ.

กรุงเทพมหานคร: เพชรรุ่งเรืองการพิมพ์.,

มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ขอนแก่น.